

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 23.09.2020

Kabul Tarihi: 23.10.2020

ANADOLU'DA SON TÜRK İSKÂNİ İZNIK İMPARATORLUĞU'NDA KUMAN-KIPÇAKLAR: XIII. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA KADAR YALOVA KAZİMİYE (YORTAN) İLE ELMALIK (SARUHANLI) KÖYLERİNDEKİ VARLIKLARI

Cihan YALVAR*

Öz

Türk boyları arasında en geniş sahaya yayılarak Türk tarihinde mümtaz bir yere sahip olan Kuman-Kıpçaklar, Moğolların düzenlemiş oldukları II. Batı Seferi esnasında 1237 yılında büyük bir göç hareketine kalkışmışlardır. Bu doğrultuda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kuman-Kıpçak boylarının bir kısmı güçlerinin kırılmasının ardından Balkanlara doğru kaymışlardır. Sözü edilen bu göç hareketi XIII. yüzyılın ortasında Balkanların ve Anadolu'nun demografik ve siyasi yapısının etkilenmesi ile değişimine neden olmuştur. Moğolların tazyiki ile Kuman-Kıpçakların bir kısmı başlarındaki liderler ile beraber önce Bulgaristan ve Makedonya topraklarında görülmüşler ardından da onların savaşlardaki maharetlerini bilen II. Bulgar Devleti, Latin İmparatorluğu ve İznik İmparatorluğu tarafından kendi ülkelerine iskân edilmişlerdir. Sözü edilen bu devlet ve imparatorluklar, Kuman-Kıpçakları ordularında genellikle hafif süvari ve kısmen de piyade olarak kullanarak üstünlük kurmaya çalışmışlardır.

Dönemin İznik İmparatoru İoannes Dukas Vatatzes (1221-1254) tarafından Balkanları harab eden Kuman-Kıpçakların bir kısmını 1241 yılında dinlerini değiştirmek suretiyle Anadolu'nun farklı yerlerine yerleştirilmişlerdir. İznik toprakları içerisinde birden farklı yerlerde varlıklarına tesadüf edilen Kuman-Kıpçakların önemli bir kısmı Selçuklu Türkleri (Menderes, Frigya bölgeleri) ve İstanbul Latin İmparatorluğu sınırlarına yerleştirildikleri görülmektedir. Bu makalede, 1237 tarihinde meydana gelen göç hareketleri sonucunda onların İznik İmparatorluğu tarafından Anadolu'nun sınır bölgelerine yerleştirilmeleri, İznik (Bizans) ordularındaki faaliyetleri ve son olarak da Yalova'da bulunan Elmalık (Saruhanlı) ve Kazımiye (Yortan) köylerine yerleştirilmeleri ile onların burada günümüze kadar ulaşan mevcudiyetleri ele alınmıştır.

* Yeditepe Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
cihan_yalvar@outlook.com, ORCID ID: 0000-0002-2791-4393.

Anahtar kelimeler: Kuman-Kıpçaklar, İznik İmparatorluğu, III. İoannes Vatatzes, Sırçan (Syrgiannes), Kleopas (Cleopas), Yalova, Çiftlikköy (Pylai), Elmalık (Saruhanlı), Kazimiye (Yortan), Höyüktepe (Pilavtepe) Kurganı.

**The Last Turkish Settlement In Anatolia Kuman-Kipchaks In The
Empire Of Nicea:
Their Existence In Yalova Kazimiye (Yortan) And Elmalık (Saruhanlı)
Villages From 13rd Century Until 20th Century**

Abstract

Cuman-Kipchaks which has a significant place in Turkish history by spreading to the widest area among the Turkish tribes, which was organized during the 2nd West Campaign by the Mongols in 1237 they started a huge migration movement. Some of the Cuman-Kipchak tribes in the North of the Black Sea had to move towards the Balkans after their power was broken. This migration caused the demographic and political structure of the Balkans and Anatolia to change in the middle of 13rd century. As a result of this migration movement Cuman-Kipchaks were first seen in Bulgaria and Macedonia with their leaders and after know their skill in the wars they were placed by the Second Bulgarian State, The Latin Empire of Constantinople and The Empire of Niceaea on their territory. These state and empires tried to establish supremacy by using the Cuman-Kipchaks in their armies, usually as light cavalry and partly as infantry.

It is observed that the Cuman-Kipchaks were placed in the lands of the Empire of Niceaea in 1241. Ioannes 3rd Doukas Vatatzes the Emperor of Niceaea, transferred some of the Cuman-Kipchaks tribes, who had ravaged the Balkans, to Anatolia by changing their religion. Some of the Cuman-Kipchaks, who were transferred to Anatolia were placed on the borders of the Seljuk Turks (Menderes, Phrygia regions) and some were placed on the borders of the Latin Empire of Constantinople. In this article, their settling into lands of the Empire of Nicea as a result of the migration movements that took place in 1237, their placed in 1241, their taking into Nicean (Byzantine) armies, and finally their placement in Saruhanlı (Elmalık) and Yortan (Kazimiye) villages in the Yalova region and their modern-day existence is discussed.

Keywords: Cumans-Kipchaks, Empire Of Nicea, 3rd Ioannes Vatatzes, Sırçan (Syrgiannes), Kleopas (Cleopas), Yalova, Çiftlikköy (Pylai), Elmalık (Saruhanlı), Kazimiye (Yortan), Höyüktepe (Pilavtepe) Kurganı.

Giriş

XII. - XIII. yüzyıllarda Kuman-Kıpçakların Kardeniz'in kuzeyindeki hakimiyetleri Moğollar tarafından sona erdirilmiştir. II. Batı Seferi sonrasında, Moğolların tazyiki ile Balkanlara kaymak durumunda kalan¹ Kuman-Kıpçakların göç hareketi Bizans Tarihçisi George Akropolites tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Tatar kılıcı önünden kaçan Kumanlar, aileleri ile beraber deri çantalarnı kullanarak Tuna'yu geçmişlerdir. Bulgarların isteksiz olmalarına rağmen Kumanlar, Makedonya topraklarını işgal etmişlerdir. Onların bazıları bu-

¹ A. Bruce Boswell, “The Kipchak Turks”, *The Slavonic Review*, Vol: 6, No: 12, Jun-1957, s. 80; *Magistri Rogerii Epistola in miserabile carmen süper destructione Regni Hungaric per tartaros facta, Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*, çeviren ve notlandıran: Janos M. Bak - Martyn Rady, Central European University Press, Budapest-New York 2010, s. 137-139.

*rada hayvancılık yaparak bazıları ise tarım yaparak hayatlarını idame ettirmişlerdir. Bunların dışında kalan Kuman boyları aşağı bölgelere gitmişler ve Makedonya çevresindeki her şeyi yağmalayarak burayı İskit Çölü'ne çevirmişlerdir. Kumanların bu tarihlerdeki akınları Edirne, Didymoteichon, Bizye, Kallipolis ve diğer şehirlere kadar ulaşmıştır.*²

Akropolites'in aktardığı gibi Kuman-Kıpçaklar, bu tarihlerde Balkanlara öylesine hızlı girmişlerdir ki onlar ile münasebet halinde olan Bulgar Çarı II. İvan Asen bile onları durduramamıştır. II. Asen, yeni gelen Kuman-Kıpçak boylarına Meriç Nehri'nin yukarısında yer alan bölgeye göç etmelerine izin vermek durumunda kalmıştır. Bu göç hareketi Nikephoros Gregoras'ın aktardığına göre 10.000 kişiden oluşmaktaydı.³

1. Kuman-Kıpçakların Anadolu'ya Küçük Arazi Sahibi Olarak Yerleştirilmeleri ve İznik Savunma Sistemi İçerisindeki Görevleri

İoannes Vatatzes, Balkanlara zarar veren bazı Kuman-Kıpçak gruplarını Anadolu'ya yerleştirmeden önce onlara hediyeler vererek onların doğalarını değiştirmiştir.⁴ Aslında Kuman-Kıpçaklara değerli hediyeler vererek kendi tarafına çekme taktiği kadim bir Bizans siyaseti idi.⁵ Hayatlarını sürdürecektir bir yer arayan Kuman-Kıpçaklar, İznik İmparatorluğu'nun topraklarına yerleşme ve orduda görev alma fikrine sıcak bakmışlardır. Onların, Vatatzes tarafından Balkanlar'dan Anadolu'ya nakledilmeleri II. İvan Asen'in ölmesinden sonra gerçekleşmiştir. İmparator, eskiden beri planlı bir şekilde uygulanan Hristiyanlaştırma siyaseti ile onları İznik toplumuna ve ordusuna adapte etmeye çalışmıştır.⁶ Kuman-Kıpçakların bir kısmı 1241'de İznik İmparatoru tarafından Balkanlar'dan Anadolu'nun farklı yerlerine iskân edilmişlerdir.⁷ Onların yerleştirildikleri bölgeler başta Menderes ve Frigya olmak üzere İzmir ve özellikle de Latinler ve Selçuklular ile sınır olan bölgelerdir.⁸ Menderes havzasında kurulan Saruhanlı Beyliği bu zamanda yerleştirilen Kuman-Kıpçaklara işaret etmektedir. Batı Anadolu'daki yer adlarına bakıldığında Kuman-Kıpçakların

² George Akropolites, *The History*, çev. Ruth Macrides, Oxford University Press, New York 2009, s. 199; 1238 yılı başlarında Avrupa'ya ulaşan Dominikan rahibi Julian'ın mektubunda da sözü edilen göç yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Aleksander Uzelac, "Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'ndaki Kumanlar", çev. Ebru Emine Oğuz, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, Cilt: III, Sayı: 1, Haziran 2019, s. 275; Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, 2. Baskı, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 76; 1152 yılında Bizans tarihçisi Niketas Khonites'de Kuman-Kıpçakların Tuna'yı geçmelerini aynı şekilde ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Niketas Choniates, *O City of Byzantium Annals Of Niketas Choniates*, çev. Harry J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit 1984, s. 54-55.

³ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, E.J. Brill, Leiden 1983, s. 91; Uzelac, "a.g.m.", s. 275; Osman Turan, *Selçuklular Tarih ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen, 18. Basım, İstanbul 2014, s. 265.

⁴ Akropolites, *a.g.e.*, s. 215; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 92.

⁵ Cami Baykurt, *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, Karma Kitapları, İstanbul 2017, s. 86; Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoneix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2009, s. 81-82.

⁶ Akropolites, *a.g.e.*, s. 215; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 92; Uzelac, "a.g.m.", s. 281.

⁷ Akropolites, *a.g.e.*, s. 200.

⁸ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 13; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261)*, Oxford University Press, London 1975, s. 105.

dağınık halde yerleştirildikleri görülmektedir. Menderes ve Frigya'da bulunan yer isimleri de Kuman-Kıpçaklara ait boy ve şahıs isimleri ile eşleşmektedir.⁹ Makalemizin konusu olan bölgeleri kapsayan Optimates temasının 1240 yılında Latinlerden geri alındığı gibi Vatatzes buradaki birçok toprağı göçmenlere açtığı ve onlara bu toprakları bağışladığı da bilinmektedir.¹⁰ Bizans İmparatorları, eski bir siyaset gereği savaşlar, kıtlıklar ve salgınlar sonucunda terk edilen sınır bölgelerine yerleştirmek suretiyle, aileleriyle beraber gelen göçmenlerden faydalanmaktaydılar. Sınır bölgelerine iskân edilen topluluklar kendilerine verilen topraklar karşılığında askerlik hizmetine alınmaktaydılar.¹¹ Vatatzes'in yapmış olduğu bu askerî hamle, eski Bizans sınır savunma hattını yeniden canlandırdığı için onun çağdaşları ve oğlu II. Theodore Laskaris tarafından takdir edilmiştir. Theodore, bu askerî iskânın başarısından şöyle bahsetmiştir: “Kumanları batıdan ve batıdaki topraklardan uzaklaştırdıktan sonra, onun soyunu kullar olarak doğuya gönderdin ve onları Türklerin yerlerine yerleştirerek, batıya olan saldırılarını engellemeyi başardın.”¹² Bu dönemde İznik İmparatorluğu'nun bir taraftan Selçuklular bir taraftan da Latinler ile sınırdaş olduğu göz önüne getirilirse bu iskanın takdir edilmesinin ne denli önemli olduğu gözler önüne serilmektedir.¹³

Bizans'taki sınır teşkilatı, tehlikelere maruz kaldıkça gelişerek themalara yani askerî ve mülki idareyi eline toplayan stratioteslerin komutası altında genişletilmiştir. Sınırlara yerleştirilen topluluklara aileleri ile beraber yerleşmeleri için topraklar verilir ve bunlar bu bölgelerde asker-çiftçi olarak görev yaparlardı. Bu topluluklar, şahsi mülklerini korumak zorunda olduklarından imparatorluğa sadakat ile hizmet etmişlerdir.¹⁴ Başka deyişle, bu tip askerler devlet için iki sebepten ötürü fayda sağlamaktaydı. Bunlardan ilki masraflarının paralı askerlere göre daha az olması iken, ikincisi ise yerleştirildiği topraklar ile bağlantılarının çok kuvvetli olması ve sahip oldukları toprakları canları pahasına savunmalarıydı.¹⁵ Vergiden de muaf olan bu askerlerin görevleri sınır bölgelerinde yer alan sağlamlaştırılmış bölgeleri, kaleleri ve kuleleri tutarak bunları savunmaktı. İmparatorluk, istilaya uğrayan halkın korunabilmesi için sınırın gerisinde kaleler ve berkitilmiş hatlar oluşturmuştur. Bu doğrultuda, imparatorluk topraklarının stratejik noktalarına hâkim olan, geçit yerlerini kesen ve yer aldığı tüm bölgeyi gözetleyen kaleler ve kuleler ile doldurulmuştur. XIII. yüzyılda da yeni sınırlar üzerindeki themalarda da aynı

⁹ Cihad Cihan, “Afyonkarahisar'da Kıpçak/Kuman Yerleşimlerine Dair Bazı Tespitler”, *VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. İhsan Akar, 5-7 Nisan 2018, Afyonkarahisar, s. 1162-1163.

¹⁰ Clive Foss, *Nicea A Byzantine Capital and Its Praises*, Hellenic College Press, Brookline, Massachusetts 1996, s. 76.

¹¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 69; Mark C. Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium The Institution of Pronoia*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 208.

¹² Vasary, *a.g.e.*, s. 79; Mark C. Bartusis, *The Late Byzantine Army Arms and Society 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992, s. 26.

¹³ Angold, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁵ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 25.

düzen bulunmaktaydı. Sınırlara aileleriyle beraber yerleştirilen bu askerler, düşmanı gözetleyerek, devamlı taarruz ve savunma içerisinde hayatlarını devam ettirirlerdi.¹⁶ IX. yüzyılda Bizans savunma sisteminde hafif süvariler çok etkili olmuşlardı. Bütün sınır, genel karargâha işaret düzeneği ile bağlı olan gözetleme kulelerinden ya da kalelerden oluşan savunma hatları ile korunmaktaydı. Bu noktalardan düşmanın hareket ettiği haberi verildiği gibi hafif süvari keşif kolları, her yönden düşmana saldırırlardı.¹⁷ Bu sistemde yerleştirilen hafif süvari grubu asker-çiftçi kesim idi ve bunlar genellikle Hristiyanlaştırılan Türklerden oluşmaktaydılar.¹⁸

Kuman-Kıpçakların kısa süre içerisinde Helenleşmeleri sonucunda,¹⁹ onların Yunan dili ile Bizans davranış, giyim-kuşam tarzlarına uyum sağlamış oldukları bilinmektedir.²⁰ Genel anlamıyla Osmanlı Devleti'nin kurulduğu bölgelere yerleştirilen Kuman-Kıpçaklar,²¹ küçük arazi sahibi askerler olarak hükümdara (episkepsis²²) ya da imparatorluğa ait arazilere yerleştirilmişlerdir. Onların İznik İmparatorluğu içerisindeki yerleşimleri etnik durumlarına göre düzenlenmiştir.²³ Bu toplulukların bir arada bölgeye yerleştirilmelerinin amacı tehlike anında

¹⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 83. Sözü edilen bu haberleşme, beacon sistemi ile sağlanmaktaydı. Bu sistemde haberleşme, bir saatlik aralar ile mesafeler belirlenerek, büyük açık havada yakılan ateşler vasıtasıyla kaleler ile tepelerden yapılmıştır. Ana yollarda ve sınır boylarında kullanılan bu sistem ilk olarak İmparator III. Michael (842-867) tarafından, son olarak ise I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından yenilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Clive Foss, "Beacon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol. I., Oxford University Press, Oxford-New York 1991, s. 273-274.

¹⁸ Baykurt, *a.g.e.*, s. 84; Ian Heath - Angus Mcbride, *Byzantine Armies 1118-1461 AD*, Men-At Arms Series, Osprey, London 1995, s. 10.

¹⁹ Akropolites, *a.g.e.*, s. 217. Bizans topraklarına iskân edilen Gotlar ve Vandallar'da zaman içerisinde Helenleşmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Peter Charanis, "Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 29, Cilt: 1, Washington D.C. 1975, s. 11; Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through The Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1971, s. 46, 49; Akropolites, *a.g.e.*, s. 217.

²⁰ Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 197.

²¹ Turan, *a.g.e.*, s. 265.

²² Bizans İmparatorluğu'nda tarımsal mülkiyet içerisinde kullanım hakkı her türlü imparatora ait olan topraklar bulunmaktaydı. Bu topraklar; imparatorun akrabalarına, yüksek rütbeli devlet görevlilerine, kiliselere, manastırlara, hayır kurumlarına ve askeri arazi olarak köylülere tahsis edilmekteydi. Ayrıca sözü edilen bu toprakların Bizans İmparatorları tarafından ülkeye getirilen grupların iskanlarında da kullanılmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, 2. Baskı, Phoneix Yayınevi, Ankara 2009, s. 267; Mark C. Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium The Institution of Pronoia*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 123.

²³ Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 345; Angold, *a.g.e.*, s. 48; M. Charles Brand, "Episkepsis", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol. I, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 717. Bu sistem dahilinde Bizans imparatorluğu topraklarına II. Justinian zamanında Slavlar, Konstantin Monomach zamanında Peçenekler, Uzlar, John Komnenos döneminde Peçenekler, Sırlar ve son olarak da VIII. Michael Palaiologos ile V. İoannes zamanında bazı göçmenler İstanbul civarına yerleştirilmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. John Haldon, "Military Service, Military Lands and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 47, Washington D.C. 1993, s. 19; A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Cilt: I, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 276; John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, Columbia University Press, New York 1976, s. 16; Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 110; Meriç T. Öztürk, *The Provincial Aristocracy In Byzantine Asia Minor (1081-1261)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 260-261.

kolay toplanabilmelerini sağlamak²⁴ ve genel bağlamda orduda hafif süvari olarak görev alan Kuman-Kıpçakların²⁵ yeteneklerinin kaybedilmesinin istenmemesidir.²⁶ Orduya hizmet etmenin yanında Kuman-Kıpçaklar, tarımsal temele dayanan İznik İmparatorluğu içerisinde kendilerine verilen toprakları ekip biçiyorlardı.²⁷ Sözü edilen dönemde Vatatzes'in Kuman-Kıpçaklara araziler verildiği görülmektedir.²⁸ Bu minvalde onun toprak bağışlaması şöyle anlatılmaktadır:

"Vatatzes, imparatorluktaki herkesin övgüsünü kazanmıştı. O, ekilebilir topraklara özel olarak ilgi göstermiş ve bu topraklara yeni yerleşim yerleri kurdu. İmparator, her bir kalenin yakınında bulunan topraklara köyler kurmuş ve buraları ekip biçtirerek böylelikle devlete gelir sağlamıştır."²⁹

Buradan Vatatzes'in Kuman-Kıpçakları sınırlara yerleştirildiği ortaya çıkmaktadır.³⁰ İoannes Vatatzes, bazı toprakları tüm sınır askerleri arasında taksim etmiş ve bunları toprağa bağımlı olarak stratiotes hizmetinde kullanmıştır.³¹ Yukarıda da bahsedildiği gibi bu tarz yerleşimlerde asıl amaç terk edilmiş ya da işlenmeyen verimli toprakların tekrar eski haline getirilmesi ve buralardan gelir elde etmek idi.³² Gregoras'a göre Menderes vadisine ve Frigya bölgesine yerleştirilen Kuman-Kıpçaklar yüksek tepelerde, sınır bölgelerinde yaşamışlar ve İznik çiftçileri ile Türkler arasında tamponu oluşturmuşlardır. Başka bir deyiş ile bunlar İznik İmparatorluğu zamanında imparatorluğun doğu sınırlarını korumak amacıyla yerleştirilen Akritai³³ idiler.³⁴ Genel anla-

²⁴ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 20; Ljubomir Maksimovic, *The Byzantine Provincial Administration Under the Palaiologoi*, Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam 1988, s. 10; Baskıcı, *a.g.e.*, s. 128; Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 109.

²⁵ Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 430; Yusuf Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S. 1, Temmuz 2010, s. 44.

²⁶ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 20; Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1261*, Brill, Leiden-Boston 2016, s. 238.

²⁷ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 20; Maksimoviç, *a.g.e.*, s. 10; Baskıcı, *a.g.e.*, s. 128.

²⁸ Bu araziler, Komnenoslar döneminde çok yaygın olarak kullanılmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Alexander Kazhdan, "Pronoia: The History of a Scholarly Discussion", *Mediterranean Historical Review*, Vol: 10, Issue: 1-2, Routledge, London 2013, s. 133-163; Georges Ostrogorskij - H. Gregoire, "La Pronoia", *Byzantion*, Vol: 22, Peers Publishers 1952, s. 437-518; Angeliki E. Laiou, "The Palaiologos And The World Around Them (1261-1400)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire*, ed. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, New York 2008, s. 810.

²⁹ Ostrogorskij - Gregoire, "a.g.m.", s. 497.

³⁰ Alice Gardner, *The Laskarids Of Nicea The Story Of An Empire In Exile*, Methuen & Co. Ltd., London 1912, s. 157.

³¹ Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 161; Vasary, *a.g.e.*, s. 78. Stratiotes'in sahip olduğu arazi özel statüye sahipti ve bunlar kendilerine verilen topraklara aileleri ile beraber yerleştirilmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Aleksander Kazhdan, "Stratiotes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol. III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 1965-1966; Ostrogorskij - Gregoire, "a.g.m.", s. 495.

³² Haldon, "Military Service, Military Lands", s. 20; Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 375; Jacques Lefort, "The Rural Economy, Seventh-Twelfth Centuries", *The Economic History of Byzantium From The Seventh Through The Fifteenth Century*, Vol: 1, Ed. Angeliki E. Laiou - Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2000, s. 107-108.

³³ Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins The Foreign Policy of Andronicus II. 1282-1328*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1972, s. 116.

³⁴ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 13; Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Güzin Yalter, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 21-25; Halil İnalçık, "İznik İçin

myla İznik İmparatorluğu'nun savunma düzeni Komnenoslar döneminde uygulanan düzenin gelişmişiydi.³⁵ İmparatorluğun savunma düzenini oluşturan üç ögeden birisi bölgesel garnizonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralardaki askerler sınır yerleşimleri ile kalelerde görev yapmaktaydılar. Sözü edilen bu askerler, bu dönemde genellikle Kuman-Kıpçaklardan meydana gelmekteydiler.³⁶ Garnizonlara yerleştirilen stratiotesler'e,³⁷ toprak verilmesi onların ne paralı asker olduklarını ne de pronoia sahibi olduklarını göstermektedir. Bu durum onların, küçük arazi sahibi asker olduklarının delillerinden birisidir.³⁸ Küçük arazi sahibi sisteminin esin kaynağı eski thema askerleri ve onlara ait olan topraklardan oluşmaktaydı.³⁹ Bu sistem, İznik imparatorları Vatatzes ve VIII. Michael Paleologos zamanlarında yaygınlaşmıştır.⁴⁰

2. 1241'den 1292'ye Kadar İznik Ordusunda Kuman-Kıpçaklar

İznik ordusu içerisinde Skythikon olarak adlandırılan Kuman-Kıpçaklar,⁴¹ ilk seferlerini Selanik ve civarının yağmalanması görevi ile 1241'in yaz-sonbahar döneminde Vatatzes komutasında yapmışlardır. Onlar, Vatatzes zamanında genel bağlamda Avrupa seferlerinde önemli roller oynamışlardır.⁴² II. Theodore Laskaris zamanında da Kuman-Kıpçaklar İznik ordusunda etkin bir şekilde kullanılmışlardır. 1255-1256'nın sonbahar-kış aylarında Balkanlara yapılan seferlerde İznik ordusunun önemli bir kısmını Kuman-Kıpçaklar oluşturmaktaydı.⁴³

VIII. Michael Palaiologos, Vatatzes zamanında megas konostablos⁴⁴ ünvanını almıştı.⁴⁵ VIII. Michael, İznik İmparatorluğu'nun ordusunda yer alan Latin paralı askerlerinin başı idi ve bunlara komuta ediyordu.⁴⁶ Michael, Va-

Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Işıl Akbaygil - Halil İnalçık - Oktay Arslanapa, İstanbul 2004, s. 60; Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 2.

³⁵ Angold, *a.g.e.*, s. 141; Vryonis, *a.g.e.*, s. 216.

³⁶ Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 236.

³⁷ Baskıcı, *a.g.e.*, s. 131-132.

³⁸ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 12.

³⁹ Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium*, s. 162; Heath - McBride, *a.g.e.*, s. 18.

⁴⁰ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 25; Angold, *a.g.e.*, s. 10.

⁴¹ Angold, *a.g.e.*, s. 188.

⁴² Akropolites, *a.g.e.*, s. 215; Gardner, *a.g.e.*, s. 156.

⁴³ Akropolites, *a.g.e.*, s. 292-293-301; Angold, *a.g.e.*, s. 152. Bu dönemde en faal Kuman-Kıpçak lideri Kleopas idi. Kleopas, 1255-1256 tarihlerinde Kuman-Kıpçak hafif süvarilerinin komutanıydı. Hatta, II. Theodore Laskaris ona benim değerli İskit'im şeklinde hitap etmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Dimiter Angelov, *The Byzantine Hellene The Life of Emperor Theodore Laskaris and Byzantium in the Thirteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge 2019, s. 51-52, 155-164; Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica II*, E.J. Brill, Leiden 1983, s. 161.

⁴⁴ Bu unvan İtalyan paralı askerlerin başı manasına gelmekteydi. Aleksander Kazhdan, "Konostaulos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol: II, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 1147; Georges Pacyhmeres, *Relations Historiques*, Livres I-III, ed. A. Failler, çev. V. Laurent, Societe D'edition "Les Belles Letters", Paris 1984, s. 26.

⁴⁵ Akropolites, *a.g.e.*, s. 314; Angold, *a.g.e.*, s. 193-194; Pacyhmeres, *a.g.e.*, s. 42; Turhan Kaçar, "Roma'dan Bizans'a Yalova ve Çevresi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağul, Çevik Matbaacılık, İstanbul 2019, s. 16.

⁴⁶ Robert Lee Wolf, "The Latin Empire Of Constantinople 1204-1261", *A History Of The Crusaders, Later Crusades (1189-1311)*, Volume: II, ed. Robert Lee Wolf and Harry W. Hazard, The University Of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee and London 1969, s. 228.

tatzes ve II. Theodore zamanlarında Bitinya ve Mesothynia'nın themalarının komutanıydı. Onun komutası altında bulunan bölge aynı zamanda Optimates themasını da kapsamaktaydı. Sözü edilen themanın İstanbul'un karşısında bulunmasından ötürü burasının daha önceki yüzyıllarda da İstanbul'un savunma esasına göre düzenlenmiş olduğu bilinmektedir. Sözü edilen bu bölgeler Latinler ile olan sınır hattını oluşturmaktaydı. VIII. Michael, 1253-1254 yılları arasında Latinler ile Asya kıyılarında savaş halindeydi ve muhtemelen de ordusunda Yortan ve Saruhanlı bölgesinde yaşamakta olan Kuman-Kıpçaklarda yer almaktaydılar.⁴⁷ Vatatzes'in ardından bölgedeki çatışmaların II. Theodore Laskaris zamanında da devam ettiği görülmektedir.⁴⁸

İmparator II. Theodore Laskaris'in ardından tahta kısa bir süreliğine Mouzalon'un naipliği altında hüküm sürecek olan IV. John geçmiştir. Kısa bir zaman sonra gözler imparatorluğun en önemli adayı olan VIII. Michael'e çevrilmiş ve onun imparator olup olmayacağı bir merak konusu haline gelmişti. Bizans geleneğine binaen Michael'in imparator olabilmesi için güvenilirliğinin sorgulanması gerekiyordu. 1258 yılında, Michael'in güvenilirliği mevzusu Bizanslılar, Latin paralı askerleri ve son olarak orduda yer alan Kuman-Kıpçaklara da sorulmuştu. Kuman-Kıpçaklar, burada cevabı kendi dillerinde değil Grek dilinde İznik topraklarına Michael'den başkasının hükmedemeyeceğini bildirmişlerdir.⁴⁹ Burada Kuman-Kıpçaklara fikirlerinin sorulması Bartusis'e göre onların daimi asker olarak orduda görev aldıklarını göstermektedir.⁵⁰ VIII. Michael'in tahta çıkmasından sonra Kuman-Kıpçaklar önceden olduğu gibi bu dönemde de etkin bir şekilde kullanılmışlardır. Onlar, bu dönemde okçu ve hafif süvari olarak Balkan seferlerinde önemli roller oynamışlardır.⁵¹ 1259'da Pelagonya'da meydana gelen savaşta, İznik ordusunda 3.000 Kuman-Kıpçak askeri bulunmaktaydı. Kuman-Kıpçaklar bu savaşta, düşmana karşı şiddetle saldırmışlar ve İznik İmparatorluğu'nun bu savaşı kazanmasında rol oynamışlardır.⁵² 1261 yılının baharında VIII. Michael Avrupa'ya iki birlik göndermişti. Bunlardan birisi Aleksius Strategopoulos'un idaresinde Bulgarlara karşı yollanılan ve içerisinde 800 Kuman-Kıpçak askerinin bulunduğu birlik idi.⁵³ 1261 tarihinde İstanbul'un İznik kuvvetleri tarafından geri alınmasında da Strategopoulos'un komutasında aynı birlik bulunuyordu.⁵⁴ 1261 yılından sonra, Kuman-Kıpçaklar; 1263-1264, 1271-1272 ve 1275 yıllarında düzenlenen Avrupa seferlerinde önemli görevler ifa etmişlerdir.⁵⁵ İznik ordusunun vurucu

⁴⁷ Akropolites, *a.g.e.*, s. 193-194; Pacyhmeres, *a.g.e.*, s. 42; Kaçar, "a.g.m.", s. 16.

⁴⁸ Gardner, *a.g.e.*, s. 222.

⁴⁹ Akropolites, *a.g.e.*, s. 344; Vasary, *a.g.e.*, s. 126; John Kantakouzenos, *The History of John Kantakouzenos (Book I): Text, Translation and Commentary*, Robert Harry Throne, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Catholic University of America, Washington D.C., 1979, s. 263.

⁵⁰ Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27; Shukurov, *a.g.e.*, s. 371.

⁵¹ Akropolites, *a.g.e.*, s. 360; Gardner, *a.g.e.*, s. 247.

⁵² Vasary, *a.g.e.*, s. 126; Gardner, *a.g.e.*, s. 247; Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, s. 91.

⁵³ Wolf, "a.g.m.", s. 230; Vasary, *a.g.e.*, s. 127; Pacyhmeres, *a.g.e.*, s. 270.

⁵⁴ Pacyhmeres, *a.g.e.*, s. 26; Vasary, *a.g.e.*, s. 125; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27; Shukurov, *a.g.e.*, s. 92; Akropolites, *a.g.e.*, s. 376. İstanbul'un İznik İmparatorluğu tarafından geri alınmasının hakkında detaylı bilgi için bkz. Akropolites, *a.g.e.*, s. 376-380.

⁵⁵ Vasary, *a.g.e.*, s. 125; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27.

gücünü oluşturan Kuman-Kıpçaklar, seferler için yerleşim yerlerinden toplanıyorlardı ve savaş sonrasında tekrar yerlerine dönüyorlardı.⁵⁶ Kuman-Kıpçaklar, son kez 1292 tarihinde Epiros Despotluğu'na karşı yapılan seferde zikredilmişlerdir.⁵⁷ Onlar, burada megas domesticos⁵⁸ ünvanlı Syrgiannes komutasındaydılar.⁵⁹ Sonuç olarak onlar, 1242'den 1292 yılına kadar İznik ve Bizans İmparatorlukları tarafından yapılan seferlerde yer almışlardır.⁶⁰

3. Yortan ve Saruhanlı Köylerinin Stratejik Önemi ve Kuman-Kıpçakların Bölgede Günümüze Kadar Görülen Mevcudiyetleri

Kuman-Kıpçakların, Yortan ve Saruhanlı köylerine Pylai şehri ve Optimatoi temasının stratejik önemine binanen yerleştirildikleri görülmektedir. Sözü edilen thema yukarıda da bahsedildiği gibi Latinler ile İznik İmparatorluğu'nun sınırını oluşturmaktaydı. Pylai şehri de sözü edilen thema içerisinde yer alan önemli stratejik noktalardan birisiydi. Adı geçen bu yerleşim yerinin bahsedildiği gibi biraz gerisinde iletişim ve savunma amaçlı yapılmış olan bir bölge bulunmaktaydı. Kuman-Kıpçakların yerleştirildikleri Saruhanlı ve Yortan köyleri de Pylai'nin hemen gerisinde bulunmaktadır. Bizanslılar, Roma'nın mirası olarak onların yollarını da almışlar ve kısmi değişiklikler yaparak yol ağlarını tekrardan oluşturmuşlardır.⁶¹ Yalova bölgesinde yer alan yollara bakıldığında bunların antik dönemde de kullanılmış olduğu görülmektedir.⁶² İmparator Konstantin tarafından İstanbul'un başkent yapılmasının ardından başkenti İznik'e bağlayan yolun, İzmit'ten Kadıköy'e, buradan da Dil İskelesi ve Hersek Dili yoluyla İznik'e ulaşması üzerine Yalova sahilinde birtakım yerleşimler meydana gelmiştir.⁶³ Ayrıca, Yalova ve İznik'ten gelen yol, Kadıköy ve İzmit üzerinden gelen yol ile Sakarya nehri civarında birleşmek suretiyle Bilecik yakınından Eskişehir'e ulaştığı da bilinmektedir.⁶⁴

⁵⁶ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 13.

⁵⁷ Vasary, *a.g.e.*, s. 125; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27.

⁵⁸ Bu ünvanın anlamı bütün doğu ve batı ordularının komutanı anlamına gelmektedir.

⁵⁹ 1240'lı yıllarda imparatorluk hizmetine girmiş en soylu Kuman önderlerinden birisi olan Sytzigan (Sırçan) vaftiz olduktan sonra Syrgiannes ismini almış ve Hıristiyan olmak suretiyle Bizans dünyasına giriş yaptıktan sonra VIII. Michael Palaologos'un yeğeni olan Maria Doukania Palaiologina (Syrgiannina) ile evlenmiştir. Syrgiannes ailesi son dönem Bizans aristokrasisi içerisinde yer alan önemli ailelerden birisiydi. Detaylı bilgi için bkz. Brian Steven McLaughlin, *An Annotated Translation of John Kantakouzenos's Histories Book II. Chapters 1-30*, University of London, Royal Holloway, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 379; Vasary, *a.g.e.*, s. 79, 126; Shukurov, *a.g.e.*, s. 178, 241; Moravcsik, *Byzantinoturcica II*, s. 294; Laiou, *Constantinople and the Latins*, s. 288; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 193.

⁶⁰ Bartusis, *On The Problem of Smallholding Soldiers*, s. 13; Uzelac, "a.g.m.", s. 281.

⁶¹ Anna Avramea, "Land and Sea Communications Fourth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteenth Century*, Vol: 1, ed. In chief Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 2000, s. 57; Murat Keçiş, "XIII. - XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları", *Belleter*, C. LXXVII, S. 280, Ankara 2013, s. 856; Klaus Belke, "Transport and Communication", *The Archaeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, ed. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 29.

⁶² Kaya Zengin, *Yalova*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 96.

⁶³ Arif Müfid Mansel, *Yalova Klavuzu*, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s. 6.

⁶⁴ Adnan Eskin Kurt, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kat eden Bazı Askeri Seferler ve Güzeğâhları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 7, Sayı: XX, Aralık, İzmir 2014, s. 65.

Bitinya'da deniz yolu iletişimini sağlamak için birden fazla seçenek olmasına rağmen Bizanslılar sıklıkla Pylai'yi (Karakilise⁶⁵ / Strobilos⁶⁶ / günümüz Çiftlikköy) kullanmışlardır.⁶⁷ Anadolu'ya açılan kapı olarak isimlendirilen⁶⁸ ve adı ilk kez IV. yüzyılda geçen Pylai,⁶⁹ deniz yolu ile başkente ulaşmak için en önemli noktalardan birisidir. Buna ek olarak, sözü edilen bölgeden Anadolu'dan toplanan hayvanların İstanbul'a transferi de yapılmaktaydı. Hayvan sevkinin yanında Pylai, tüccarlar için resmi kabul bölgesiydi ve burada devlete ait kervansaraylar da bulunmaktaydı.⁷⁰ VIII. yüzyıldan sonra Bizans imparatorları doğuya ulaşmak için İzmit körfezinin güney sahiline çıkmaktaydılar. Fakat körfezin bataklık olmasından dolayı Helenopolis'e çıkamadan, Karamürsel ya da Pylai'de bulunan iskelelere çıkmak suretiyle buradan İznik'e ulaşmaktaydılar.⁷¹ Sözü edilen bu liman yukarıda da aktarıldığı gibi geç antik çağdan beri kullanılmakta olup, IV. Haçlı Seferi yıllarına dek faal olarak kullanılmıştır.⁷² I. Aleksios Komnenos zamanında Selçuklular, Batı Anadolu ve Marmara sahillerine kadar olan toprakları ellerine geçirdiklerinden ötürü⁷³ bu tarihlerde önemli olan mevzu İstanbul'un karşı kıyısının güvenliğiydi. Aleksios'un amacı bölgeyi sağlamlaştırarak elinde tutmaktı. İmparator bu doğrultuda, tehlikeyi İzmit körfezinden uzaklaştırmak için mücadele etmiş ve sonunda da başarılı olmuştur. Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre Bitinya'da sınır Drakon Nehri olarak kabul edilmiştir. Aleksios, 1087'de Türklerin faa-

⁶⁵ Pylai şehri Çiftlikköy sahili Başkent siteleri ve Engin Sitesi arasında yer almaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Zengin, *a.g.e.*, s. 38. Günümüzde Çiftlikköy Başkent 1 sitesi içinde bulunan Karakilise için bkz. Neslihan Asutay, *Yalova "Karakilise"*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1985; Mehmet İ. Tunay, *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.

⁶⁶ Strobilos ismiyle adlandırılan şehir resmi olarak Pylai adını taşırken halk arasında da Strobilos ismi kullanıldığı görülmektedir. Strobilos için bkz. Sencer Şahin, *Bithynische Studien / Bitinya İncelemeleri (Almanca/Türkçe)*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien serisi, Band 7., Rudolf Habelt Verlag GmbH-Bonn, Bonn 1978, s. 108; Kaçar, "a.g.m.", s. 15-18.

⁶⁷ Avramea, "a.g.m.", s. 83. Genel anlamda Pylai, İmparatorların doğuya düzenledikleri seferin başlangıç noktasını oluşturmaktaydı. Cyril Mango, "The Empress Helena, Helenopolis, Pylae", *Travaux et Memoires*, 12, De Boccond-Paris, 1994, s. 155-156; Nezhir Firath, "Yalova'da Yeni Araştırmalar", *T.O.K. Belleteni*, Sayı: 137, İstanbul 1953, s. 2-3; Şahin, *a.g.e.*, s. 99.

⁶⁸ Clive Foss, "Pylai", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Vol: III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 1760; Kaçar, "a.g.m.", s. 17.

⁶⁹ *The Chronicle Of John Malalas*, çev. Elizabeth Jeffers - Michael Jeffers - Roger Scott - Brian Croke - Jenny Ferber - Simon Franklin - Alan James - Douglas Kelly - Ann Moffatt - Ann Nixon, Central Publishing Australian National University, Melbourne 1986, s. 210; Mango, "a.g.m.", s. 146.

⁷⁰ Alan Harvey, *Economic Expansion In The Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 208; Avramea, "a.g.m.", s. 61; Charalambos Bouras, "Aspects of the Byzantine City, Eighth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium From the Seventh Through the Fifteenth Century*, Vol. 1, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 2000, s. 526; Clive Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II Nicomedia*, The British Institute Of Archaeology, Ankara 1996, s. 64; Lefort, "The Rural Economy", s. 264; Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, çev. Ann Moffatt, Mexeme Tall, Brill, Leiden-Boston 2012, s. 720.

⁷¹ Mansel, *a.g.e.*, s. 8; Porphyrogenetos, *a.g.e.*, s. 474-475.

⁷² Harvey, *a.g.e.*, s. 208; Avramea, "a.g.m.", s. 61; Bouras, "a.g.m.", s. 526; Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II*, s. 64; Lefort, "The Rural Economy", s. 264; Porphyrogenetos, *a.g.e.*, s. 720.

⁷³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 57; Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II*, s. 20.

liyetlerine karşı İzmit'in güneyinin güvenliği ve savunması için Kibotos Kalesi'ni inşa ettirmiştir.⁷⁴ Aleksios'dan sonra tahta çıkan I. Manuel Komnenos Bitinya'nın savunmasını daha çok önemsemiş ve 1146'da Pylai kalesini inşa ettirmiştir. İmparator, yeni yaptırdığı bu kaleye hristiyan muhacirleri iskân etmiştir.⁷⁵ Saruhanlı ve Yortan'ın bağlı bulunduğu Pylai şehrinde yer alan kale, stratejik noktada bulunması hasebiyle beacon sisteminin önemli noktalarından birisiydi.⁷⁶ Buna ilaveten, Pylai'nin hemen arkasında yer alan tepede de önemli bir işaret kulesi yer almaktaydı.⁷⁷ Aynı dönemde Pylai şehrinin ve kalesinin biraz gerisine de 1240'lı yıllarda Kuman-Kıpçakların yerleştirildiği Saruhanlı'ya da Elmalık Kalesi'nin inşa edildiği bilinmektedir.⁷⁸ Önemli bir stratejik noktaya inşa edilen kale, Pylai sahilinin kontrolünü sağlanmaktaydı. Günümüzde Elmalık'ta yaşayan sakinlerin ifadelerine göre kale adeta Karakilise'ye bakar durumdadır. Sonuç olarak Elmalık Kalesi, XI. ve XII. yüzyıllarda önemli olduğu bilinen Pylai kentindeki sakinlerin tehlike durumunda sığındığı yerdir.⁷⁹ Elmalık ve kalesinin öneminin yanında Yortan'da aynı öneme haiz idi.⁸⁰ Günümüzde de Elmalık'ın hemen yanında bulunan bu yerleşim yeri tarım için oldukça elverişli topraklar içermekteydi. Bu doğrultuda, Elmalık'tan başlayan Kazımiye Ovası Yalova-Çiftlikköy arasında bulunan Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü'ne kadar uzamaktaydı. Elmalık içerisinde yer alan Elmalık Deresi de buradaki dağlardan doğarak, Elmalık

⁷⁴ Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II*, s. 20; Vryonis, *a.g.e.*, s. 217.

⁷⁵ Kinnamos, *a.g.e.*, s. 56; Mansel, *a.g.e.*, s. 9; Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II*, s. 58. Pylai'de yer alan kalenin ve savunma hatlarının varlığı 1962 yılında bölgeye gelerek alanda incelemeler yapan Cyril Mango tarafından şöyle ifade edilmiştir: "Denizden yaklaşık 220 metre uzaklıkta ve buna paralel olarak şehrin (Pylai'nin) eski savunma duvarını gizleyen uzun bir yamaç vardı ve şehrin doğusunda son zamanlara kadar kalenin var olduğu görülmektedir." Ayrıca Pylai kalesi Kibotos kalesi ile de bağlantılıydı. Mango, "a.g.m.", s. 152-158. Sözü edilen kalenin sur sisteminin 1337'de bölgenin Osmanlıların eline geçmesi ile beraber önemli oranda yıkılmış olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi, Osmanlılar tarafından kale surlarının yer yer yıkıldığını ve kendi döneminde kalıntıların mevcut olduğunu ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Selçuk Seçkin, "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaacılık, İstanbul 2019, s. 207.

⁷⁶ Foss, "Pylai", s. 1760.

⁷⁷ Kaçar, "a.g.m.", s. 17. Yapmış olduğumuz saha araştırmasına göre burası Elmalık'ta bulunan kale ve kalenin üst tarafında yer alan İstihkam Tepe isimli bölgedir. Elmalık Kalesi ve İstihkam Tepe noktalarından Bursa, İzmit ve İzmit'ten bölgeye ulaşan yolların yanında İstanbul'da net bir şekilde görülmektedir. Beacon sistemi dahilinde Pylai kalesi ve şehrine ulaşan haberler büyük ihtimalle Elmalık Kalesi ve civarından İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Sözü edilen iki kalenin de I. Manuel Komnenos zamanında inşa edilmiş olması ve bu sistemin de aynı imparator tarafından düzenlenmesi Elmalık Kalesi ve civarının savunma ve iletişim açısından ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

⁷⁸ Elmalık köyü ve çevresinde yapmış olduğumuz saha gezilerinde sözü edilen yerleşim yerinde bulunan kalenin yalnızca doğu cephesinde yer alan iki duvar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Gözetleme ya da garnizon noktası olarak kullanılması muhtemel olan kale hem iç kesim hem de sahilden gelen yola hâkim noktadadır. Ayrıca kalenin hemen yanında bölge halkı tarafından Dar Geçit ismiyle bilinen bir geçit bulunmaktadır. Sözü edilen bu geçit büyük ihtimalle Pylai'den başlayarak İzmit'e ulaşan yolun güzergahı içerisinde yer almaktaydı.

⁷⁹ Zengin, *a.g.e.*, s. 106; Seçkin, "a.g.m.", s. 208.

⁸⁰ Günümüzde Kazımiye ismi ile bilinen Yortan köyü, Elmalık ile beraber Hersek Dil İskelesi güzergahından gelen kervanların geçiş noktalarından birisiydi. Bu yol, Hersek Dil İskelesi-Kazımiye-Elmalık-Kirazlı-Sugören-Orhangazi'ye ulaşmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Muhsin Sevencan, *Kocaeli Sancağı Yalakâbad (Yalova) Kazası 1840 Müslim Nüfus Defterleri*, Mega Ofset Matbaa, Yalova 2016, s. 108.

ve Kazımiye'yi suladıktan sonra, adı geçen enstitü sınırları içerisinde denize dökülmekteydi.⁸¹ Sözü edilen yerleşim yerinin tabiri caizse kalenin hemen aşağısında bulunması ve verimli topraklarının bulunması bölgenin yerleşim için elverişli olduğunu göstermektedir.

İmparator ve ailesinin şahsi mülkü olan Pylai'nin bu durumu, 1204 yılına kadar devam etmiştir.⁸² Sözü edilen bölgenin episkepsis arazisine dâhil olması sonucunda bölgeye İmparator ailesi ve devlet adamları tarafından saraylar ve yazlıklar inşa edildiği bilinmektedir.⁸³ Genel anlamda bakıldığında Komnenoslar, Batı Anadolu'daki Bizans topraklarına kaleler inşa ederek, buraları yaptıkları nüfus nakli ile desteklemişler ve savunma hatlarını yeniden düzenlemişlerdir.⁸⁴ Pylai şehri ve kalesi ile beraber çevresinde yer alan bölge XIII. yüzyılda da önemini korumuştur.⁸⁵ Özellikle İznik İmparatorluğu zamanında adı geçen yer hem geçiş noktası hem de ana liman olarak kullanılmaktaydı.⁸⁶ 1207 yılına gelindiğinde de bölge, İznik İmparatorluğu'nun girişini koruyan küçük ama güçlü bir bölgeydi.⁸⁷ Bu bilgiler ışığında bölge, İznik İmparatorluğu'nun bölgeyi Latinlere karşı savunmuş oldukları bir üs olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸⁸ 1219'da İstanbul'dan İznik'e giden Nikolas Mesarites, yolculuğunda Pylai'den geçmiş ve bölgenin aktif olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Pylai'nin bu dönemdeki önemi kuşkusuz buradan Anadolu'ya asker sevkiyatının yapılmasıydı. Bu yüzdende, Latinlerin İstanbul'u işgal etmesinin ardından Pylai daha da önemli hale gelmiştir. Bu tarihlerde Pylai, Asya'nın başlangıç noktası ve doğu cennetinin giriş kapısı olarak ifade edilmekteydi.⁸⁹ XIII. yüzyılda Pylai, Optimates teması içerisinde yer almaktaydı.⁹⁰ Bu themanın ünlü şehirleri Pylai'nin dışında İzmit, Karamürsel, Astacus ve Parthenopolis idi.⁹¹ İznik İmparatorlarının yegâne hedeflerinin İstanbul'un geri alınması olduğundan⁹² Pylai bu amaç için önemli üslerden birisiydi. 1240'ta İzmit

⁸¹ Zengin, *a.g.e.*, s. 14, 19.

⁸² Foss, "Pylai", s. 1760.

⁸³ Zengin, *a.g.e.*, s. 61.

⁸⁴ Foss, *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II*, s. 21; Jacques Lefort, "13. Yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, Yay. Haz. Hamdi Can Tuncer, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 119; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I. Komnenos 1143-1180*, Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 124.

⁸⁵ Seçkin, "a.g.m.", s. 207.

⁸⁶ Foss, "Pylai", s. 1760; Kaçar, "a.g.m.", s. 17.

⁸⁷ Rene Bondoux, "Les Villes", ed. B. Geyer - J. Lefort, *La Bithynie au Moyen Age*, Paris 2003, s. 405.

⁸⁸ Foss, "Pylai", s. 1760.

⁸⁹ Foss, *Nicea A Byzantine Capital*, s. 60; Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, Yay. Haz. Hamdi Can Tuncer, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 96.

⁹⁰ Maksimovic, *a.g.e.*, s. 40. Sözü edilen bu themanın varlığı hakkında bkz. Clive Foss, "Optimatoi", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander P. Kazhdan, Vol. III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 1529.

⁹¹ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, I. Cilt, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 21-22.

⁹² Gardner, *a.g.e.*, s. 97. İznik İmparatoru İoannes Vatatzes'in, Papa IX. Gregory ile olan mektuplaşmalarından İznik için İstanbul'un ne kadar önemli olduğu dikkate şayandır. Detaylı bilgi için

ve civarının Vatatzes tarafından İznik İmparatorluğu topraklarına katılmış ve bu bölgeyi içine alan Optimatoi teması yeniden düzenlenmişti.⁹³ Bunun yanında, Vatatzes zamanında İznik İmparatorluğu tüm dikkatini ve enerjisini İstanbul'un geri alınmasına verdiği gerçeği Kuman-Kıpçakların neden Saruhanlı ve Yortan'ı içine alan Pylai bölgesine yerleştirildiğinin delilidir.⁹⁴

Anadolu'ya yerleştirilen Türk boyları genellikle iskân edildikleri bölgelere şahıs, boy, dağ, köy ve nehir isimlerini vermek suretiyle yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır.⁹⁵ Bu doğrultuda Kuman-Kıpçaklarda aynı Oğuzlar gibi yer isimlerini genellikle kabile isimlerinden türetmişlerdir.⁹⁶ Kuman-Kıpçakların kullandıkları yer isimleri Macaristan'da da görüldüğü gibi kişi ya da boy isimlerinden meydana getirilmiştir.⁹⁷ Bunun yanında Kuman-Kıpçaklarda kabile reislerinin adı hem kabilenin hem de bu kabilenin yerleşmiş olduğu yerin ismi olarak kullanılıyordu. Bu durumun en önemli örneklerinden birisi onların Don Nehri'nin kuzeyinde bulunan Şaruhan isimli şehrin varlığıdır.⁹⁸ Sözü edilen bu şehir farklı zamanlarda birden fazla isim ile anılmıştır. Bu isimlerden ilki Osen ya da Asen idi. Bu şehrin adı, Kuman-Kıpçak başbuğu olan Asen'den gelmekteydi. Asen'in ölümünden sonra ise aynı şehir Saruhan ya da Şaruhan ismi ile anılmıştır. Bu iki isme ek olarak aynı şehre Sugrov ve Balin isimlerinin de verildiği bilinmektedir.⁹⁹ Vatatzes tarafından Menderes bölgesine yerleştirilen Kuman-Kıpçaklar arasında da XV. yüzyıl ve sonrasında Yortan boyunun mevcudiyeti bilinmektedir.¹⁰⁰ Saruhanlı ve Yortan¹⁰¹ yerleşim yerlerinin isimleri

bkz. Korobeinikov, *a.g.e.*, s. 41-42; Nicol, *a.g.e.*, s. 28; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 30; Angold, *a.g.e.*, s. 4; Vryonis, *a.g.e.*, s. 404.

⁹³ Akropolites, *a.g.e.*, s. 203.

⁹⁴ Yusuf Ayönü, "IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Temmuz 2015, s. 18.

⁹⁵ Köprülü, *a.g.e.*, s. 40.

⁹⁶ H. Nihal - Ahmet Naci, "Anadolu'da Türklere Aid Yer İsimleri", çev. Muhammet Kemalöglü, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 38, İstanbul 2013, s. 2; Bahaeddin Yıldız, "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başkanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 26-28; Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başkanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 43; Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 63.

⁹⁷ K.V. Kudryaşov, *Polovetskaya Step*, Ogız Gosudarstvennoe İzdatalstvo Geograficeskoy Literaturiy, Moskva 1948, s. 119; Andras Paloczi Horvarth, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, trans. Timothy Wilkinson, Kner Priting House, Gyomaendröd 1989, s. 108.

⁹⁸ *Povest Vremenniyh Let*, Çast Pervaya, Tekst, Perevod, Podgotovka Tekstka D.S. Lihaçeva, Perevod D.S. Lihaçeva, B.A. Romanova, Pod Redaktsiey Çlena-Korrespondenta an SSSR V.P. Adriano-voy-Peretts, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1950, s. 404; N. Aristov, *O Zemli Polovetskoy (İstoriko-Geograficeskay Oçerk)*, V.İ. Davidenko, Kiev 1877, s. 9; Kudryaşov, *a.g.e.*, s. 119; S.A. Pletneva, *Polovtsi*, İzdatelstvo Lomonosov, Moskova 2010, s. 68.

⁹⁹ Aristov, *a.g.e.*, s. 10-14; Kudryaşov, *a.g.e.*, s. 119. Pletneva'ya göre, Sugrov şehrinin ismi Başbuğ Sugrov'dan gelirken, Balin'in ismi ise Türkçe olan Balk (şehir)'dan gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Pletneva, *a.g.e.*, s. 67-72.

¹⁰⁰ Sencer Divitçioğlu, *Orta-Asya Türk Tarihi Üzerine Altı Çalışma*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 52-53. Yortan Boyu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Kıldıroğlu, "Kıpçakların Çortan/Çorton/Curdan/Cordan/Yortan/Yordan Boyu Hakkında", *ARÜ İBEF Belgü*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ardahan 2015, s. 123-136.

¹⁰¹ Sözü edilen bu boy 1239-1241 yılları arasında Macaristan'da bulunan boylarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Peter Golden, "Cumanica IV: The Cuman-Qıpçaq

de bu şekilde Kuman-Kıpçaklar tarafından bu şekilde verilmiştir. Bunun yanında, Marmara'nın güneyinde yapılmış olan araştırmaları göz önüne aldığımız da görülen yer isimlerinin sözü edilen bölgede Hristiyan Türk nüfusunun varlığına işaret ettiği görülmektedir.¹⁰² Sonuç olarak, yer isimlerinin bir yerin ya da bölgenin sakinleri hakkında önemli ipuçları sağladığı karşımıza çıkmaktadır.¹⁰³

Elmalık Kalesi'nden daha yüksek bir alanda yer alan Höyüktepe¹⁰⁴ isimli yapı Hristiyanlığı yüzeysel olarak kabul eden Kuman-Kıpçaklardan kalan yegâne eserdir. Codex Cumanicus'ta mezar höyüğü anlamında kullanılan kurgan¹⁰⁵ aslında mezarın üzerindeki tepe anlamına gelmekte olup¹⁰⁶ Türk geleneğine işaret etmektedir.¹⁰⁷ Türkler ölenlerin yerlerini belli etmek için kurganlar yaparak bunların üzerlerine heykeller de dikmişlerdir.¹⁰⁸ Hunlar zamanında ve daha sonra kurulan devletlerde hükümdarlar ile prenslerin mezarları dağların yüksek noktalarında yer almakta olduğu görülmektedir.¹⁰⁹ Ural'ın güneyinde Kuman-Kıpçaklara ait olan bazı toprak kurganlar da tıpkı Höyüktepe örneğinde olduğu gibi yüksek bölgelerde yer almaktadır.¹¹⁰ Bunun yanında,

Clans and Tribes", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Cilt: 9, Wiesbaden 1995-1997, s. 112; Laszlo Rasonyi, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Bellethen*, C. III, S. 11/12, Ankara 1939, s. 412, 416; Horvarth, *a.g.e.*, s. 56, 110-111; Bolat Kumekov, "XII. ve XII. Asrın Başında Deşt-i Kıpçak'taki Kıpçak Boy Birliklerinin Etnonimleri Hakkında", çev. Mehmet Kıldıroğlu - Çingiz Samuddinov, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bişkek 2001, s. 387; Erdal Çoban, *Ortaçağ'da Kumanlar ve Macarlar*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2014, s. 151. Haşim Özel, *Kıpçak Uruk ve Boyları Üzerine Bir İnceleme*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2017, s. 75-78. Yortan boyunun bakıyeleri ve yer isimleri Afyonkarahisar'ın yanında Karadeniz'in doğusunda da görülmektedir. XIV. yüzyılda Afyonkarahisar'da Sinanpaşa'da bulunan cemaatlerden birisinin adı Çörtten-Çörtlenlü Cemaati'dir. Detaylı bilgi için bkz. Cihan, "a.g.m.", s. 1164-1165. Doğu Karadeniz'de ise Yortan boyunun birden fazla yerleşim yerine isim verdiklerini görmekteyiz. Örneğin: Artvin'e bağlı olan Arhavi'de Curtan/Cordan köyü, Cordan yaylası ve deresi, Trabzon'a bağlı olan Çaykara'nın Dağönü köyünde Cordanlı mahallesinin yanı sıra Tapu tahrir defterlerinde Artvin'e bağlı olan Yusufeli'nin Demirkent isimli nahiyesinde Cordan ya da Yortan isimli bir beye ait mülklerin varlığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:48, 2015, s. 71.

¹⁰² Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁰³ Johannes Koder, "Historical Geography", *The Archaeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity until the Coming the Turks*, ed. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 10.

¹⁰⁴ Höyüktepe günümüzde Yalova'ya bağlı olan Sugören Köyü'nün 3 km batısında, 600 rakımlı tepede yer almaktadır. Yiğma toprak ile oluşturulmuş anıtsal bir mezar olduğu bilinen yapı 2009'da tescillenmiş fakat burada bir kazı çalışması yapılmamıştır. Bunun yanında, Höyüktepe'nin etrafında hiçbir buluntuya rastlanmadığı, elde edilmiş herhangi bir maddi kültür kalıntısının olmadığı da bilinmektedir. Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (YİKTM), *Yalova Kültür Envanteri*, Uğur Ofset Matbaacılık, Yalova 2010, s. 22.

¹⁰⁵ *Codex Cumanicus*, çeviren ve yay. Haz. Mustafa Argunşah - Galip Güner, Kesit Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 401-764.

¹⁰⁶ Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar-Orta ve İç Asya'nın Erken Devir Türk Mezar Mimarisi Üzerine Bir Deneme*, Ötügen, 2. Basım, İstanbul 2019, s. 26-28.

¹⁰⁷ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 428.

¹⁰⁸ Kıpçak taş heykelleri hakkında bkz. S.A. Pletneva, *Polovetskie Kamennie İzvayaniya*, Akademiya Nauk SSSR Ordena Trudovogo Krasnogo Znamenı İnstıtut Arheologii Arheologiya SSSR, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1974.

¹⁰⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 437.

¹¹⁰ V.A. İvanov - V.A. Kriger, *Kurganı Kıpçakskogo Vremeni Na Yujnom Urale (XII. - XIV. Vv.)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1988, s. 50.

onlara ait olan bazı kurganlar da eski yolların yakınlarına da inşa edilmiştir.¹¹¹ XIII. yüzyılın başlarında Moğolların önünden kaçan Kuman-Kıpçaklara ait olan kurganlar toprak ve taş dolguları barındıran kurganlar şeklinde ikiye ayrılmaktadırlar.¹¹² Rubruk, Kuman-Kıpçak defin törenini şöyle nakletmiştir:

“Kumanlar mezarların üzerinde bir tepe yaparlar. Bunun üzerine doğu yönüne dönük ve karnının üzerinde elinde bir kâse olan heykel dikerler. Zenginler bir piramit ya da küçük evler inşa ederler. Bazen yanmış tuğladan yapılmış büyük kuleler ve taş bulunmayan yerlerde taştan evler gördüm. Bir cenazede on altı at postunu mezarın etrafındaki dört kazık arasında astıklarını gördüm. Ayrıca buna içmek için at sütü ve yemek için et ilave ettiler ve vaftiz edileceğini söylediler. Doğuya gittikçe daha büyük merdivenli, kısmen yuvarlak, kısmen dört köşe görünüm arz eden farklı mezarlar da gördüm. Bu mezarlarda göğe doğru dikilmiş dört taş vardır.”¹¹³

XI. - XIII. yüzyıllarda, Kuman-Kıpçakların Göktürklerin defin geleneklerini aynen devam ettirdikleri görülmektedir.¹¹⁴ Nizami'de aynı Rubruk'un aktardığı gibi Kuman-Kıpçakların ölenlerin üzerine büyük bir tepe yaptıklarını ifade etmiştir.¹¹⁵ Latin İmparatorluğu hizmetinde bulunan Kuman-Kıpçak başbuğu Iona 1241 yılında öldüğünde kendi adetlerine göre İstanbul'un dışında yer alan yüksek bir tepenin altına gömülmüştür.¹¹⁶ Lord Philip bu defin törenini şöyle nakletmiştir:

“Onların (Kumanların) varlıklı emirlerinden birisi ölmüştü, bu sebeple çok geniş ve çok büyük bir mezar kazmışlar ve cesedi çok gösterişli ve güzel bir şekilde giydirdikten sonra bir sandalyeye oturup mezara koymuşlardır. Bunun ardından da onunla birlikte kendisinin sahip olduğu en iyi at ve en iyi asker, her ikisini de canlı olarak mezarın içine koymuşlardır. Bu asker, efendisiyle beraber mezara koyulmadan önce Kumanların hükümdarı ve diğer varlıklı emirler ile vedalaştı. Bu vedalaşma sırasında onlar askerin kucağına çok miktarda gümüş ve altın koydular ve ona şöyle dediler: Ben öbür dünyaya geldiğimde, benim şimdi sana verdiğim emanetleri bana geri iade edeceksin. Asker de onlara: Bunu büyük bir memnuniyetle yapacağım dedi. Bu olaylardan sonra Kumanların büyük hükümdarı, onların ilk hükümdarlarına hitap eden bir mektubu askere verdi. Bu mektupta onun çok dürüst ve iyi bir asker olarak yaşadığı ve efendisine çok iyi

¹¹¹ M.L. Şvetsov, “Polovetskie Svyatilišta”, *Akademiya Nauk SSSR Sovetskaya Arheologiya*, No. 1, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1979, s. 199; Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 344. Donetsk bölgesindeki kurganlarda yüksek bölgelerde bulunmaktadırlar. Detaylı bilgi için bkz. Toloçko, *a.g.e.*, s. 121.

¹¹² S.A. Pletneva, *Koçevniki Ujnorusskih Stepey V Epohu Srednevekoviya IV. - XIII. Veka*, İzdatelstvo Voronejskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Voronej 2003, s. 151; Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s. 292; A. Şçepinskiy - E. Çerepanova, *Stepnie Kurganu*, İzdatelstvo Tavriya, Simferopol 1972, s. 13-14; Pletneva, *Poloutsi*, s. 46; P.P. Toloçko, *Koçeviyeye Narodiy Stepey i Kievskaya Rus*, Abris, Kiev 1999, s. 116.

¹¹³ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakorum'a Yolculuk*, terc. ve not. Ergin Ayan, Kronik, İstanbul 2019, s. 58.

¹¹⁴ Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s. 296; Ahmet Gökbek, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000, s. 261-262.

¹¹⁵ Şçepinskiy - Çerepanova, *a.g.e.*, s. 70.

¹¹⁶ Uzelac, “a.g.m.”, s. 280; Üstünyân Cansızof, “Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler”, çev. Umur Üren, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 11, İzmir 2006, s. 273.

hizmet ettiği bu sebeple de uygun bir şekilde ödüllendirilmesi gerektiğini bildiriyordu. Bütün bu işler tamamlandığında, onları askeri ve canlı atı efendileri ile beraber mezara yerleştirdiler ve sonra da mezarın ağzını üst üste gelecek şekilde konulan tahtalar ile kapattılar. Daha sonra bütün ordu, onun üzerini toprak ve taşlarla örttü ve onlar o gece uyumadan önce gömdükleri kişinin anısına orada büyük bir tepecik yaptılar.”¹¹⁷

Genel anlamıyla yeni bir dini kabul eden Kuman-Kıpçaklar hiçbir şekilde eski adetlerini terk etmemekteydiler. Bu minvalde, onlar tıpkı Macaristan’daki gibi Latin, İznik ve Bizans İmparatorlukları içerisinde de bu adetleri sürdürdükleri görülmektedir.¹¹⁸ Anadolu’da bulunan kurganların bir kısmı XI. - XIII. yüzyılda Anadolu’ya gelen Oğuzlara ve Kuman-Kıpçaklara ait olduğu tahmin edildiğine göre¹¹⁹ yukarıda verilen bilgiler ışığında Höyüktepe’nin Kuman-Kıpçaklar tarafından inşa edilmiş olan kurgan tiplerine uyduğu görülmektedir. Sözü edilen bu yapı Ukrayna/Zaporozje bölgesinde bulunmuş olan ve XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Çingulskogo kurganı ile birebir aynı olduğu görülmektedir.¹²⁰ Buna göre Yortan ve Saruhanlı bölgelerine yerleştirilen Kuman-Kıpçakların bir liderinin ya da bir bey oğlunun gömülü olduğunu düşündüğümüz Höyüktepe kurganı tarihsel bağlama bakıldığında da XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilir.

Osmanlı kuruluş dönemindeki köyler, çoğunlukla etnik ya da dini bir birlikten meydana gelmekteydi. Bu doğrultuda birçok köy, belirli bir topluluğa mensup bir halk tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmış ve böylelikle de bu yerlerin isimleri korunmuştur.¹²¹ Bizans tarafından Anadolu’ya yerleştirilen Hristiyan Türkler, kendilerini Müslüman Türklerden çok Rumlara daha yakın hissetmişlerdir. Bu aidiyet sonucunda sözü edilen kesim Rum kilisesi tesiri altına girmiş¹²² ve bunlar zaman içerisinde Osmanlılar tarafından Rum olarak anılmaya başlamışlardır.¹²³ Osmanlı kuruluş döneminde gayrimüslimler genellikle vakıf ve has topraklarında yaşamaktaydılar. Bizans İmparatoruna ya da ailesine ait olan bu topraklar Osmanlılar zamanında da varlığını korumuştur.¹²⁴ Bahis mevzuu olan Hristiyan Türklerin yerleştikleri yerler

¹¹⁷ Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 185-186.

¹¹⁸ Pletneva, *Polovtsi*, s. 154.

¹¹⁹ Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 335-336.

¹²⁰ Zaporozje bölgesinin Tokmak ilçesinin Zamozev köyü yakınında bulunan ve XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Çingulsko Kurganı için bkz. V.V. Otroštenko - Yu. Ya. Rassamakin, “Polovetskiy Kompleks Çingulskogo Kurganı”, *Arheologiya*, S. 53, Kiev 1986, s. 14-35.

¹²¹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 51.

¹²² Mehmet Eröz, *Hristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, s. 4.

¹²³ Eröz, *a.g.e.*, s. 28; Mithat Aydın, “Anadolu’da Hristiyan Türkler (Başlangıçtan Cumhuriyete)”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, Isparta 2004, s. 7.

¹²⁴ Kanuni döneminin devlet adamlarından Haydar Paşa’nın gelir kaynağı sonradan Mihrimah Sultan tarafından alınan Yortan köyü / Bürdan Seydi Bey isimli karye ve buraya bağlı olan çiftliklerdi. Burası Yeni Köy/Kara Kilise (tab-i Büryan/Yortan) adlı karye idi. II. Bayezid zamanında bölgeden padişah ve yakınlarının faydalandıkları görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Güneş, “Gelir Kaynaklarına Göre 16. Yüzyılda Yalakabad Kazası Vakıfları”, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, Kocaeli 2016, s. 1198, 1200. Aynı dönemde Rüstempa-

hakkındaki ipuçları aşiret ya da boy isimleri çıkmaktadır.¹²⁵ XV. yüzyılda Bitinya bölgesinde yer alan köylerin isimleri ne olursa olsun, çoğunun ismi XII. yüzyıldan gelmekteydi.¹²⁶ Yortan ve Saruhanlı köyleri *428 Numaralı Muhasebe-i Vilayet Defteri*'ne göre 1530 yılında Yalova içerisinde yer almaktaydılar.¹²⁷ XV. ve XVI. yüzyıllarda Yalova'da Hristiyan nüfus yoğundu.¹²⁸ 1901 yılında Yortan karyesinin nüfusu 250 iken,¹²⁹ 1912'de Yalova genelinde 5000 Türk, 14.894 Rum, 1000'de Ermeni yaşamaktaydı. Aynı yıldaki nüfus oranına bakıldığında Yalova'nın %71.1'inin Rumlardan oluştuğu görülmektedir.¹³⁰ İngiliz Arkeolog Richard Dawkins, 1909-1911 yılları arasında Karamanlı Ortodoks Rumlar¹³¹ arasında ve Bitinya'da gezmıştır. Dawkins, bu gezisinin devamında İzmit, Bursa bölgelerinde gelmiş ve burada Yunanca konuşan köyler olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, burada konuşulan Yunanca Karamanlıların konuşulan dil ile çok yakınlık göstermekteydi. Hatta Dawkins, bunların dillerinin Asiatik olduğunu ve Yunancadan farklı özellikler gösterdiğini ifade etmiştir.¹³² Büyük ihtimalle Richard Dawkins tarafından bahsedilen bölgeler arasında Saruhanlı ve Yortan köyleri de yer almaktaydı. Elmalık Kalesi civarında bulunan kitabede "*Tekeoğlu Hacı Yanni Yapıtran 1910*" şeklindeki Grek alfabesiyle Türkçe olarak yazılmış olan ibare bu durumu kanıtlamaktadır.¹³³ Bursa, İzmit ve Yalova'nın yanında İznik'te de Hristiyan Türklerin yaşadıklarını ve Grek harfleriyle Türkçe kitabeler bıraktıklarını biliyoruz.¹³⁴

şa'nın vakfiyeside Karakilise ve Yortan bölgelerini kapsamaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Sevencan, *a.g.e.*, s. 158.

¹²⁵ Irene Beldiceanu-Steinherr, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı - 15. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 22.

¹²⁶ Lefort, "13. Yüzyılda Bitinya", s. 119.

¹²⁷ *428 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II, (937/ 1530) Bolu, Kastamonu, Kengir ve Kocaili Livaları*, Yay. Haz. Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara 1994, s. 806, 809; Ahmet Büyükkaksoy, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaacılık, İstanbul 2019, s. 32-33.

¹²⁸ Raif Kaplanoğlu, "Osmanlı Kuruluşunda Bizans Köylerinin Kültürel Etkileri", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu "Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri" Bildiri Kitabı (04-05 Nisan 2005)*, Ed. Yrd. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Osmangazi Belediyesi, Bursa 2005, s. 138.

¹²⁹ *Osmanlı Arşivleri'nde Yalova Seçilmiş Belgelerde Kentsel Olaylar*, Haz. Murat Çevik, Halil İnalçık Araştırmaları Entitüsü, Kurtiş Matbaası Basımevi, İstanbul 2010, s. 16-17.

¹³⁰ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunuğlu, Belge Yayınları, İstanbul 2003, s. 154-155.

¹³¹ XIX. yüzyıla kadar genel olarak iç ve güneybatı Anadolu'da yaşayan Hristiyan Türkler olan Karamanlı Rumlar olarak adlandırılmışlardır. Karamanlılar için bkz. Baykurt, *a.g.e.*, s. 22; Ferruh Ağca, "Hristiyan Karamanlı Türkleri ve Karamanlı Ağzı Üzerine", *Türkbilgi*, Sayı: 11, Ankara 2006, s. 3; Eröz, *a.g.e.*, s. 30; Aydın, "a.g.m.", s. 13; Vryonis, *a.g.e.*, s. 452-455.

¹³² R.M. Dawkins, *Modern Greek In Asia Minor*, Cambridge University Press, Cambridge 1916, s. 37.

¹³³ Sözü edilen yazıt Yalova Raif Dinçkök Kültür Merkezi'nde bulunan Arkeopark alanında sergilenmektedir.

¹³⁴ Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe kitabeler II)", *Bellekten*, C. XLIV, S. 176, Ekim 1980, s. 683; Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)", *Bellekten*, C. XXXIX, S. 153, Ocak 1975, s. 25-56. İznik'teki kitabe için bkz. Anastasios Iordanoglou, "A Karamanlidic Funerary Inscription (1841) In Nicea (İznik) Museum", *Balkan Studies*, Cilt: 19, Selanik 1978, s. 185-191.

Sonuç

Moğolların düzenledikleri Batı Seferi esnasında 1237 yılında onların önlerinden kaçarak Balkanlara gelen 10.000 Kuman-Kıpçak, 1241 yılında dönemin İznik İmparatoru olan İoannes Vatatzes tarafından Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilen Kuman-Kıpçakların bir kısmının İstanbul Latin İmparatorluğu sınırına küçük arazi sahibi askerler olarak yerleştirilmiş oldukları araştırmacılar tarafından gözden geçirilmiştir. Bu konuda yapılmış olan tüm araştırmalarda onların ağırlıklı Frigya, Menderes ve İzmir civarına yerleştirilmiş oldukları ve ayrıca sözü edilen bölgelerde akritai olarak sınır güvenliğini sağladıkları ifade edilmiştir. Çağdaş kaynaklara da bakıldığında verilen bilgilerin bu konu ile ilgilenen araştırmacıları yukarıda bahsedilen kanının dışına çıkartamadığı görülmektedir. Genel anlamıyla, Kuman-Kıpçakların bu dönemde iskân edilmeleri çoğunlukla Selçuklulara karşı bahsedilen bölgelerdeki İznik topraklarının sınır güvenliğini sağlamaları ile örtüştürülmüştür. Halbuki dönemin çağdaş yazarları İstanbul'un İznik İmparatorları için ne kadar önemli olduğunu hatta imparatorların tek amaçlarının İstanbul'u geri almak istemeleri olduğunun altını birden fazla kez çizmişlerdir. Buna rağmen, Bizans tarihçiler ve devlet adamları bizzat Kuman-Kıpçakların ülkeye gelmeleri ile sayısal olarak ilgilenmişlerdir. Yani, onlar nüfus sayısı olarak en çok hangi bölgeye iskân edilmişlerse dikkatlerini oraya yönelterek eserlerinde bunlara yer vermişlerdir. Biz, araştırmamızın başında yukarıda bahsetmiş olunan genel kanının yanlış bir vaziyet arz ettiğini tarihi konjektüre bağlı kalarak dikkatimizi çeken yer isimlerinden ve yapmış olduğumuz saha araştırmaları ile ortaya koymaya çalıştık.

Bu doğrultuda tarihsel olaylara da bakıldığında da Kuman-Kıpçakların makalemizin konusu olan bölgeye neden yerleştirildikleri açık bir şekilde görülmektedir. Tarihsel bağlamda 1240 yılında Latinlere karşı en önemli galibiyeti alarak İzmit'i ele geçiren Vatatzes'in bölgeyi yeni savunma şartlarına göre düzenlemesinden bir sene sonra Latinler ile sınır olan bu bölgeye Kuman-Kıpçakların yerleştirilmesi tesadüf olamaz. Makalemizin konusu olan bölgeye bakıldığında onların akrit olmalarından daha çok sınırlarda bulunan garnizonlara ya da themalara küçük arazi sahibi olarak yerleştirildikleri görülmektedir. Tarihsel bağlamda konuyu sonuca kavuşturduktan sonra bu konudaki en önemli noktalardan birisi olarak karşımıza Bizans'ın özellikle Komnenoslar döneminde tekrar yapılandırılan savunma sistemi ile beraber iskân düzenlemesi karşımıza çıkmaktadır. Eski Bizans savunma sisteminin savunucusu olarak karşımıza çıkan İznik İmparatorluğu'nun Latinler ile olan sınırlarını önemsedikleri de bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda imparatorluk toprakları düşmanın hareketlerini imparatorluk topraklarının neredeyse tüm bölgelerine serpiştirilmiş olan kale ve işaret kuleleri ile gözlendiği de bilinmektedir. Makalemizin konusu olan iki bölgeyi içine alan Pylai ve Elmalık kalelerinin yanında İstihkam Tepe ile Osmanlıların son dönemlerine kadar faal bir şekilde kullanılan Tatar yolunun bir kısmını içeren bölgenin

Latin İmparatorluğu ile İznik İmparatorluğu arasındaki tampon bölge olmasından ötürü bölge İznik İmparatorluğu'nun hayatta kalması açısından çok önemliydi. Buna göre, İznik şehrine bağlanan bu yol İznik İmparatorları için hafif süvariler tarafından korunması gereken en önemli stratejik noktalardan birisiydi. Onların bölgede hafif süvari olmak suretiyle İznik İmparatorluğu'na hizmet ettikleri İzmit ile bölgenin mesafesine bakıldığında da anlaşılmaktadır.

Tabiri caizse İznik'in kalbine giden yol Pylai, Yortan ve Elmalık üzerinden geçmekteydi ve bu nedenden ötürü de bölge hem Latinler hem de İznikliler için hayati önem arz etmekteydi. Bizans iskân politikasına bakıldığında ise ahali tarafından terk edilerek ıssızlaştırılan topraklara ülke dışından gelen göçmenlerin yerleştirilme durumu eskiden beri Bizans topraklarında görülen bir uygulamaydı. Bizanslı yöneticiler aynı zamanda bu politika ile temeli tarıma dayanan devletlerinin ihtiyaçlarını da karşılıyorlardı. Eski isimleri Yortan ve Saruhanlı olan Kazımiye ve Elmalık bölgelerine bakıldığında bu iki yerleşim yerinin tarım için hatta hayvancılık için dahi çok uygun olduğu görülmektedir. Günümüzde dahi sözü edilen bu iki yerleşim yerinde yoğun bir şekilde tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Bu uygulama ile ayrıca Bizanslılar imparatorluğun herhangi bir toprağına yerleştirilen göçmenlerin kendilerine verilen topraklara sıkı sıkı bağlı olmalarını da sağlayarak, stratejik noktaların savunulmasını olanaklı kılmaktaydılar.

Tarafımızca XIII. yüzyılın ortasına tarihlenen ve bölgeye yerleştirilmiş olan Kuman-Kıpçakların liderlerinin gömülü olduğuna inandığımız ve bu gerçekliği ortaya koymaya çalıştığımız Höyüktepe'de Kuman-Kıpçakların bu bölgedeki varlıklarına işaret etmektedir. Genel anlamda yeni bir dini kabul eden Türklerin seçtikleri dini yüzeysel olarak yaşamış olmaları ve eski geleneklerini devam ettirmeleri de kanımızın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Bunun yanında genel olarak Kuman-Kıpçakların yapmış oldukları kurganlara bakıldığında sözü edilen yapının onlardan kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kuman-Kıpçakların bölgedeki mevcudiyetlerini kanıtlayan bir delil de Elmalık Kalesi civarında bulunmuş olan Grek alfabeli yazıttır. Sözü edilen yazıtın sağ üst kısmında yer alan ve Grek alfabesiyle Türkçe yazılmış olan "*Tekeoğlu Hacı Yanni Yaptıran 1910*" şeklindeki cümle yukarı da bahsedildiği gibi İngiliz Arkeolog Dawkins'in verdiği bilgiler ile örtüşmektedir. Onların, Osmanlıların bölgeye gelmeleri ile beraber akrabalarına yardım ederek, Bitinya'nın Osmanlıların ellerine geçmelerinde önemli bir rol oynadıkları da yadsınamaz bir gerçektir. Bu devirde özellikle de Bitinya ismiyle adlandırılan bölgede Osmanlı kuruluş kaynakları ışığında Martolos Teşkilatı içerisinde yer aldıkları da konumuz içerisinde yer alan çıkarımlardan birisidir. Dini konulara hoşgörü ile yaklaşan Osmanlılar içerisinde sözü edilen bu Hristiyan Türklerin adetlerini ve kültürlerini koruyarak 1923 yılına kadar kendi yerleşim yerlerinde yaşadıkları da bilinmektedir. 1241 tarihinde İznik İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmiş olan Kuman-Kıpçakların makalemizin konusu olan bölgeye yerleştirildikleri ve bölgedeki mevcudiyetleri tüm bu bilgiler ışığında ve yapmış olduğumuz saha araştırmalarıyla da ortaya koyulmuştur.

Kaynaklar

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II, (937/ 1530) Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Kocallı Livâları, Yay. Haz. Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara 1994.

AĞCA, Ferruh: "Hıristiyan Karamanlı Türkleri ve Karamanlı Ağzı Üzerine", *Türkbi- lig*, Sayı: 11, Ankara 2006.

AKROPOLITES, George: *The History*, trans. Ruth Macrides, Oxford University Press, New York 2009.

ANGELOV, Dimiter: *The Byzantine Hellene The Life of Emperor Theodore Laskaris and Byzantium in the Thirteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge 2019.

ANGOLD, Michael: *A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261)*, Oxford University Press, London 1975.

ANZERLİOĞLU, Yonca: *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoneix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2009.

ARISTOV, N.: *O Zemli Polovetskoy (İstoriko-Geografiçeskiy Oçerk)*, V.İ. Davidenko, Kiev 1877.

ASUTAY, Neslihan: *Yalova "Karakilise"*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1985.

AVRAMEA, Anna: "Land and Sea Communacations Fourth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium From the Seventhy Through the Fifteenth Century*, Vol: 1, ed. In chief Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 2000.

AYDIN, Mithat: "Anadolu'da Hıristiyan Türkler (Başlangıçtan Cumhuriyete)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, Isparta 2004.

AYÖNÜ, Yusuf: "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 1, Temmuz 2010.

_____ : "IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Temmuz 2015.

BARTUSIS, Mark C.: "On The Problem of Smallholding Soldiers in Late Byzantium", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol: 44, Dumbarton Oaks 1990.

_____ : *The Late Byzantine Army Arms and Society 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philedelphia 1992.

_____ : *Land and Privilege in Byzantium The Institution of Pronoia*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.

BASKICI, M. Murat: *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, 2. Baskı, Phoneix Yayınevi, Ankara 2009.

BAYKURT, Cami: *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, Karma Kitapları, İstanbul 2017.

BELDICEANU-STEINHERR, Irene: "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı - 15. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

BELKE, Klaus: "Transport and Communication", *The Archaeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity until the Coming the Turks*, Ed. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017.

BONDOUX, Rene: "Les Villes", *La Bithynie au Moyen Age*, ed. B. Geyer - J. Lefort, Paris 2003.

BOSWELL, A. Bruce: "The Kipchak Turks", *The Slavonic Review*, Vol. 6, No. 12, Jun 1957.

BOURAS, Charalambos: "Aspects of the Byzantine City, Eighth-Fifteenth Centu- ries", *The Economic History of Byzantium From the Seventhy Through the Fifteenth Cen- tury*, Vol. 1, Ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2000.

BRAND, Charles M.: "Episkepsis", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol. I, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.

BÜYÜKAKSOY, Ahmet: "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Ahmet Taşağıl, Çevik Maatbacılık, İstanbul 2019.

CANSIZOF, Üstünyân: "Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler", çev. Umut Üren, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, İzmir 2013.

CHARANIS, Peter: "Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*, Cilt: 1, Washington D.C. 1975.

CHONIATES, Niketas: *O City of Byzantium Annals Of Niketas Choniates*, çev. Harry J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit 1984.

CİHAN, Cihad: "Afyonkarahisar'da Kıpçak/Kuman Yerleşimlerine Dair Bazı Tespitler", VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, ed. İhsan Akar, Afyonkarahisar 5-7 Nisan 2018.

CODEX CUMANICUS, Çeviren ve Yay. Haz. Mustafa Argunşah - Galip Güner - Kesit Yayıncılık, İstanbul 2015.

ÇOBAN, Erdal: *Ortaçağ'da Kumanlar ve Macarlar*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2014.

ÇORUHLU, Yaşar: *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar-Orta ve İç Asya'nın Erken Devir Türk Mezar Mimarisi Üzerine Bir Deneme*, Ötüken, 2. Basım, İstanbul 2019.

DAWKINS, R.M.: *Modern Greek In Asia Minor*, Cambridge University Press, Cambridge 1916.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer: *Orta-Asya Türk Tarihi Üzerine Altı Çalışma*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

ERÖZ, Mehmet, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983.

_____ : "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başkanlık Basımevi, Ankara 1984.

ESKİKURT, Adnan: "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askeri Seferler ve Güzegâhları", *Tarih Ökulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 7, Sayı: XX, Aralık, İzmir 2014.

EYİCE, Semavi: "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)", *Belleten*, C. XXXIX, S. 153, Ocak 1975.

_____ : "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler II)", *Belleten*, C. XLIV, S. 176, Ekim 1980.

FIRATLI, Nezh: "Yalova'da Yeni Araştırmalar", *T.O.K. Belleteni*, Sayı: 137, İstanbul 1953.

FOSS, Clive: *Nicea A Byzantine Capital and Its Praises*, Hellenic College Press, Brookline, Massachusetts 1996.

_____ : *Survey Of Medieval Castles Of Anatolia II Nicomedia*, The British Institute Of Archaeology, Ankara 1996.

_____ : "Optimatoi", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.

_____ : "Pylai", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Vol. III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.

_____ : "Beacon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander P. Kazhdan, Vol. I, Oxford University Press, Oxford-New York 1991.

GARDNER, Alice: *The Laskarids Of Nicea The Story Of An Empire In Exile*, Methuen & Co. Ltd., London 1912.

GOLDEN, Peter: "Cumanica IV: The Cuman-Qipcaq Clans and Tribes", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Cilt: 9, Wiesbaden 1995-1997.

GÖKBEL, Ahmet: *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000.

GÜNEŞ, Ahmet: "Gelir Kaynaklarına Göre 16. Yüzyılda Yalakabad Kazası Vakıfları", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, Kocaeli 2016.

HALDON, John: "Military Service, Military Lands and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 47, Washington D.C. 1993.

HARVEY, Alan: *Economic Expansion In The Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.

HEATH, Ian - MCBRIDE, Angus: *Byzantine Armies 1118-1461 AD*, Men-At Arms Series, Osprey, London 1995.

HORVARTH, Andras Paloczi: *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, trans. Timothy Wilkinson, Kner Priting House, Gyomaendröd 1989.

IORDANOGLU, Anastasios: "A Karamanlidic Funerary Inscription (1841) In Nicea (İznik) Museum", *Balkan Studies*, Cilt: 19, Selanik 1978.

IVANOV, V.A. - KRIGER, V.A.: *Kurganı Kıpçakskogo Vremeni Na Yujnom Urale (XII. - XIV. Vv.)*, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1988.

İNALCIK, Halil: "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, Yay. Haz. Hamdi Can Tuncer, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

_____ : "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Işıl Akbaygil - Halil İnalçık - Oktay Arslanapa, İstanbul 2004.

JOINVILLE, Jean De: *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

KAÇAR, Turhan: "Roma'dan Bizans'a Yalova ve Çevresi", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaacılık, İstanbul 2019.

KAPLANOĞLU, Raif: "Osmanlı Kuruluşunda Bizans Köylerinin Kültürel Etkileri", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu "Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri" Bildiri Kitabı (04-05 Nisan 2005)*, Ed. Yrd. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Osmangazi Belediyesi, Bursa 2005.

KAZHDAN, Aleksander: "Konostoulos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Aleksander Kazhdan, Vol: II, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.

_____ : "Stratiotes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. Aleksander Kazhdan, Vol: III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.

_____ : "Pronoia: The History of a Scholarly Discussion", *Mediterranean Historical Review*, Vol: 10, Issue: 1-2, Routledge, London 2013.

KEÇİŞ, Murat: "XIII. - XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları", *Belleten*, C. LXXVII, S. 280, Ankara 2013.

KILDIROĞLU, Mehmet: "Kıpçakların Çortan/Çorton/Curtan/Cordan/Yortan/Yordan Boyu Hakkında", *ARÜ İBEF Belgü*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ardahan 2015.

KINNAMOS, John: *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Çev. Charles M. Brand, Columbia University Press, New York 1976.

KODER, Johannes: "Historical Geography", *The Archaeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity Until The Coming The Turks*, Ed. Philipp Niewöhner, Oxford University Press, Oxford 2017.

KOROBENIKOV, Dimitri: *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford University Press, Oxford 2014.

KÖPRÜLÜ, Fuad: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

KUDRYAŞOV, K.V.: *Polovetskaya Step*, Ogiz Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografiçeskoy Literaturiy, Moskova 1948.

KUMKOV, Bolat: "XII. ve XII. Asrın Başında Deşt-i Kıpçak'taki Kıpçak Boy Birliklerinin Etnonimleri Hakkında", Çev. Mehmet Kıldıroğlu - Çingiz Samuddinov, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bişkek 2001.

LAIU, Angeliki E.: *Constantinople and the Latins The Foreign Policy of Andronicus II. 1282-1328*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1972.

LEFORT, Jacques: "13. Yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven - İsmail Yergun - Tülin Altınova, Yay. Haz. Hamdi Can Tuncer, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

_____ : "The Rural Economy, Seventh-Twelfth Centuries", *The Economic History of Byzantium From the Seventh Through The Fifteenth Century*, Vol. 1, Ed. Angeliki E. Laiou - Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2000.

MAGDALINO, Paul: *The Empire of Manuel I. Komnenos 1143-1180*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Magistri Rogerii Epistola in Miserable Carmen Súper Destructione Regni Hungaric Per Tartaros Facta, Master Roger's Epistle To The Sorrowful Lament Upon The Destruction Of The Kingdom Of Hungary By The Tatars, çeviren ve notlandıran Janos M. Bak - Martyn Rady, Central European University Press, Budapest-New York 2010.

MAKSIMOVIC, Ljubomir: *The Byzantine Provincial Administration Under the Palaeologi*, Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam 1988.

MANGO, Cyril: "The Empress Helena, Helenopolis, Pylae", *Travaux et Memoires*, Sayı: 12, De Boccond-Paris 1994.

MANSEL, Arif Müfid: *Yalova Klavuzu*, Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

MCLAUGHLIN, Brian Steven: *An Annotated Translation of John Kantakouzenos's Histories Book II. Chapters 1-30*, Universtiy of London, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra 2017.

MORAVCSIK, Gyula: *Byzantinoturcica I-II*, E.J. Brill, Leiden 1983.

NAKRACAS, Georgios: *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Çev. İbrahim Onsunoglu, Belge Yayınları, İstanbul 2003.

NICOL, Donald: *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

NİHAL, H. - NACİ, Ahmet: "Anadolu'da Türklere Aid Yer İsimleri", Çev. Muhammet Kemaloglu, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 38, İstanbul 2013.

Osmanlı Arşivleri'nde Yalova Seçilmiş Belgelerde Kentsel Olaylar, Haz. Murat Çevik, Halil İnalçık Araştırmaları Entitüsü, Kurtiş Matbaası Basımevi, İstanbul 2010.

OSTROGORSKIJ, Georges - GREGOIRE, H.: "La Pronoia", *Byzantion*, Vol: 22, Peers Publishers 1952.

OSTROGORSKY, Georg: *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

OTROŞTENKO, V.V. - RASSAMAKIN, Yu. Ya.: "Polovetskiy Kompleks Çingulskogo Kurganu", *Arheologiya*, S. 53, Naukova Dumka, Kiev 1986.

ÖGEL, Bahaeddin: *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

_____ : *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

ÖZEL, Haşim: *Kıpçak Uruk Boyları Üzerine Bir İnceleme*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2017.

ÖZTÜRK, Meriç T.: *The Provincial Aristocracy In Byzantine Asia Minor (1081-1261)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

PACYHMERES, Georges: *Relations Historiques*, Livres I-III., ed. A. Failler, Çev. V. Laurent, Societe D'edition "Les Belles Letters", Paris 1984.

PLETNEVA, S.A.: *Polovetskie Kamennue İzvayaniya*, Akademiya Nauk SSSR Ordena Trudovogo Krasnogo Znameni İnstitut Arheologii Arheologiya SSSR, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1974.

_____ : *Koçevniki Uynorusskih Stepey V Epohu Srednevekova IV. - XIII. Veka*, İzdatelstvo Voronejskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Voronej 2003.

_____ : *Polovtsi*, İzdatelstvo Lomonosov, Moskova 2010.

PORPHYROGENNETOS, Constantine: *The Book of Ceremonies*, Çev. Ann Moffatt, Mexeme Tall, Brill, Leiden-Boston 2012.

Povest Vremenniyh Let, Çast Pervaya, Tekst, Perevod, Podgotovka Tekstka D.S. Lihaçeva, Perevod D.S. Lihaçeva, B.A. Romanova, Pod Redaktsiey Çlena-Korrespondenta

an SSSR V.P. Adrianovoy-Peretts, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1950.

RASONYI, Laszlo: "Tuna Havzasında Kumanlar", *Belleter*, C. III, S. 11/12, Ankara 1939.

RUBRUK, Wilhelm Von: *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk*, Tercüme ve notlandırılan: Ergin Ayan, Kronik, İstanbul 2019.

SEÇKİN, Selçuk: "Yalova'daki Eski Yerleşimler ve Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, Ed. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaacılık, İstanbul 2019.

SEVENCAN, Muhsin: *Kocaali Sancağı Yalakâbad (Yalova) Kazası 1840 Müslim Nüfus Defterleri*, Mega Ofset Matbaa, Yalova 2016.

SHUKUROV, Rustam: *The Byzantine Turks 1204-1261*, Brill, Leiden-Boston 2016.

ŞAHİN, Sencer: *Bithynische Studien / Bitinya İncelemeleri (Almanca/Türkçe)*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien serisi, Band 7., Rudlof Habelt Verlag, Bonn 1978.

ŞÇEPINSKIY, A. - ÇEREPANOVA, E.: *Stepnie Kurganı*, İzdatelstvo Tavriya, Simferopol 1972.

ŞVETSOV, M.L.: "Polovetskie Svyatilišta", *Akademiya Nauk SSSR Sovetskaya Arheologiya*, No. 1, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1979.

TELLİOĞLU, İbrahim: "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 48, Ankara 2015.

The Chronicle Of John Malalas, Çev. Elizabeth Jeffers - Michael Jeffers - Roger Scott - Brian Croke - Jenny Ferber - Simon Franklin - Alan James - Douglas Kelly - Ann Moffatt - Ann Nixon, Central Publishing Australian National University, Melbourne 1986.

TOGAN, Zeki Velidi: *Tarihte Usul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

TOLOÇKO, P.P.: *Koçeviye Narodiy Stepey i Kievskaya Rus*, Abris, Kiev 1999.

TUNAY, Mehmet İ.: *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.

TURAN, Osman: *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken, 18. Basım, İstanbul 2014.

UZELAC, Aleksander: "Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'ndaki Kumanlar", Çev. Ebru Emine Oğuz, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, Cilt: III, Sayı: 1, Haziran 2019.

VASARY, Istvan: *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, 2. Baskı, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

VASILIEV, A.A.: *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, Cilt: I, Maarif Matbaası, Ankara 1943.

VRYONIS, Speros: *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through The Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1971.

WITTEK, Paul: *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Çev. Güzin Yalter, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

WOLF, Robert Lee: "The Latin Empire Of Constantinople 1204-1261", *A History Of The Crusaders, Volume II Later Crusades (1189-1311)*, General ed. Kenneth M. Setton, Ed. By. Robert Lee Wolf and Harry W. Hazard, The University Of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee and London 1969.

Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (YİKTM), *Yalova Kültür Envanteri*, Uğur Ofset Matbaacılık, Yalova 2010.

YILDIZ, Bahaeddin: "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başkanlık Basımevi, Ankara 1984.

ZENGİN, Kaya: *Yalova*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.

Ekler

Ek-1: Höyüktepe (Pilavtepe) Kurganı (Foto: Cihan Yalvar)

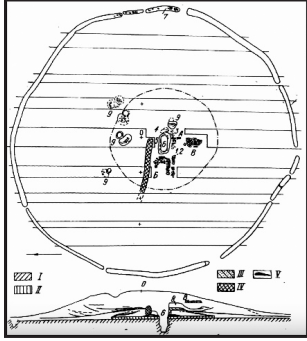
Ek-2: Höyüktepe (Pilavtepe) Kurganı
(Foto: Cihan Yalvar)

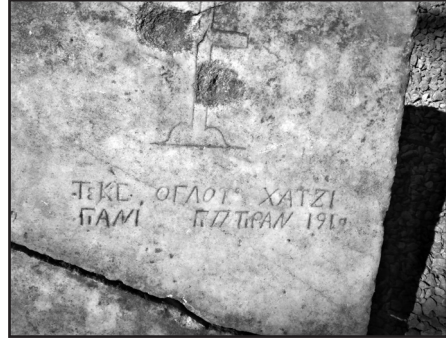
Ek-3: Elmalık Kalesi'nden günümüze kalan surlardan bir parça (Foto: Cihan Yalvar)

Ek-4: Krasilnikov'dan Kuman-Kıpçak Kurganı Canlandırması
(K.i. Krasilnikov, *Drevnee Kamnereznoe Iskusstvo Lugastini*, Şylah, Lugansk, 1999, s. 41)

Ek-5: Zaporozhye Oblastı, Tokmak Rayonu'nda bulunan Çingulskogo Kurgan'ın Planı
Kaynak: V.V. Otroştenko - Yu.Ya. Rassamakin: "Polovetskiy Kompleks Çingulskogo Kurganu", *Arheologiya*, s. 53, Naukova Dumka, Kiev 1986, s. 16.

Ek-6: Yalova/Raif Dinçkök Kültür Merkezi'nde yer alan Arkeopark'ta sergilenen yazıtın sol üst kısmında yer alan Grek alfabesi ile Türkçe yazılmış cümle (Burada Yaftıran Tekeoğlu Hacı Yanni 1910 yazmaktadır). (Foto: Cihan Yalvar)

Ek-7: Günümüzde Çiftlikköy Başkent-1 Sahil Sitesi yanında yürüyüş yolunda Pylai kentinden kalan sur kalıntıları (Foto: Cihan Yalvar)

Ek-8: Günümüzde Baskent-1 Sitesi içerisinde yer alan Karakilise (Foto: Cihan Yalvar)

Ek-9: Çiftlikköy'de Mobil ismiyle tabir edilen bölgenin girişinin sahil kısmında Pylai limanına ait bazı kalıntıları (Foto: Cihan Yalvar)